

УДК 595.7:633.1(477.53)"1898/1930"

©1998г. М.А.ПІЩАЛЕНКО

СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДІВ БОРЬБИ З ШКІДНИКАМИ ОЗИМОЇ ТА ЯРОВОЇ ПШЕНИЦІ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В КІНЦІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Кожній епосі людської культури відповідають свої господарські умови і технічні прийоми виробництва вирощування хлібів. У свою чергу, величезні простори, які протягом тривалого часу засівалися одноманітними зерновими культурами, створили сприятливі умови для розмноження й розвитку різноманітних шкідників. Але шкідники зернових для того щоб вижити, повинні бути чітко пристосованими не тільки до біологічних особливостей зернових, за рахунок яких вони живуть, а й до тих умов, в яких людина вирощує ці культури. З другого боку комахи, які найбільш пристосовані до прийнятих форм ведення польового господарства, мають більше шансів витіснити своїх конкурентів і зайняти панівне становище серед усього комплексу шкідників даної культури.

Оскільки техніка полеводства не була сталою і змінювалась порівняно швидко то аналогічні зміни відбувалися й у видовому складі шкідливої ентомофауни. Взагалі, збитки, спричинені комахами в сільському господарстві, в загальному дуже великі і значно перевищують втрати від будь-якої іншої групи тварин-шкідників. Саме цей факт змушував людей створювати різноманітні системи захисту від найпоширеніших шкідників, які повністю відповідали існуючому на той період рівневі розвитку сільського господарства.

За досліджуваний період всі відомі на той час методи боротьби з найпоширенішими шкідниками зернових культур бувшої Полтавської губернії поділялися на фізичні, культурно-господарські та біологічні (Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии, 1898).

В той же час серед фізичних методів боротьби виділялися механічні та хімічні, які, в свою чергу мали свої специфічні особливості. Зокрема, механічні методи боротьби застосовувалися переважно для знищення масових шкідників (сарани, хлібних жуків, озимої совки, лугового метелика). Вони полягали в механічному знищенні шкідника, шляхом роздавлювання, спалювання, ручного збору, згону, відлякування. У найпростішому вигляді ці методи являли собою ручний збір шкідників під час їх масового розмноження (наприклад, у 1892 році одна з економіє бувшого Лохвицького повіту Полтавської губернії за 10 днів назбирала 32 ц хлібного жука кузьки) (Обзор, 1898).

Більш удосконалені механічні методи боротьби з шкідниками передбачали використання різноманітних знарядь та пристосувань. Зокрема, в бувшій Полтавській губернії для боротьби із масовими шкідниками (перш за все з сарановими) на початку досліджуваного періоду використовували ловильні апарати, та спеціальні щити (Свод данных, 1903). Також передбачалось будівництво спеціальних ловильних ям та пасток (переважно для боротьби із озимію совкою та сараною).

До механічних методів боротьби, які також широко застосовувалися в північно-західних повітах бувшої Полтавської губернії, слід віднести й вилов метеликів озимої совки на принади, які розставлялися на полях в спеціальних ночвах, або розкладалися невеликими купками (в основному бурякова гичка). З метою відлякування сарани інколи застосовували різкі звуки та обкурювання полів димом. І нарешті, до механічних методів боротьби, які хоча дуже рідко але все ж використовувалися для боротьби зі злаковими мухами на полях із пшеницею в кінці минулого століття, слід віднести спалювання стерні (Курдюмов Н.В., 1913).

Хімічний метод боротьби на той час полягав у використанні проти шкідників існуючих в той час інсектицидів, зокрема різних сполук миш'яку. За характером дії всі відомі на початку ХХ століття інсектициди поділялися на препарати и контактної та внутрішньої дії (Курдюмов Н.В., 1913).

До інсектицидів контактної дії, які використовували на полях бувшої Полтавської губернії належали гас, квасія, тютюн та мило. Гас використовувався у вигляді емульсії, в суміші

з мильним розчином; тютюн і квасія як відвари та екстракти. Але за даними повітових агрономів ефективність застосування контактних інсектицидів у боротьбі із шкідниками сільськогосподарських культур була мізерна (Свод данных, 1905).

Більш ефективними вважалися інсектициди внутрішньої дії. До складу переважної їх більшості яких входили сполуки миш'яку (паризька зелень, джипсин, білий миш'як). Ці інсектициди широко використовувалися для безпосередньої боротьби зі шкідниками сільськогосподарських рослин шляхом обприскування, були складниками цілого ряду принад для озимої совки, дротяників тощо. Способи застосування цих інсектицидів на той час були добре розробленими та пристосованими до різних видів шкідників з урахуванням їх біологічних особливостей та умов конкретної місцевості. Найкраще було розроблено метод обприскування (в основному за допомогою ремінних апаратів), метод отруєних принад та метод сухого опилення.

Проте вирішальними методами в питанні боротьби зі шкідниками сільськогосподарських рослин були агротехнічні або, як їх називали, культурно-господарські. Вони полягали в оптимальному виборі прийомів обробітку ґрунту, способів та строків посіву (найкраще це питання було розроблене відносно злакових мух). Велика увага приділялася вибору сортів сільськогосподарських рослин. Найбільше це стосувалося на той час твердої та м'якої пшениці, яка по-різному пошкоджується злаковими мухами. Зокрема, проведена сортоспроба різних сортів пшениці на Полтавській дослідній сільськогосподарській станції на початку 20-х років нинішнього століття, ще раз підтвердила той факт, що тверда ярова пшениця найбільше пошкоджується шведською мухою, а м'яка ярова пшениця найбільше страждає від гессенської мухи (Труды Полтавской с.-х. станции, 1924).

Також для покращення загального стану землеробства взагалі рекомендували вести раціональну сівозміну (зокрема, поля із зерновими культурами рекомендували замінити посівами олійних та бобових культур або коренеплодами, що сприяло очищенню полів від шкідливої ентомофауни та бур'янів). Велику увагу приділяли очищенню полів від бур'янів та падалиці, що вважалося профілактичним заходом у поширенні цілого ряду шкідників.

Біологічні методи боротьби знаходилися на стадії становлення і зводилися на той час до ввезення із-за кордону природних ворогів, тих комах, які самі були звідти завезені. Цими питаннями займався в перші роки існування ентомологічний відділ Полтавської дослідної станції (Знаменський, 1930). Також вивчалися можливості використання проти шкідників їх природних ворогів, при цьому враховувалося дві особливості, від яких, як вважалося, і залежала ефективність використання цього методу, а саме:

а) чи є шкідник, з яким проводять боротьбу аборигеном даної місцевості, чи його завезли з іншої країни;

б) чи є даний паразит, якого збираються використати місцевим об'єктом, чи його завозять з іншої країни.

Якщо шкідник і паразит були аборигенами, то біологічний метод боротьби зводився до того що для шкідника створювали оптимальні умови розвитку в природних умовах. Більше уваги відводилося питанню ввезення паразитів шкідників сільськогосподарських із-за кордону. Проводилися перші спроби застосування проти шкідників бактеріальних та грибкових захворювань. Але у більшості випадків всі ці спроби закінчувалися невдачею.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Знаменський О.В. Які польові шкідники загрожують цього року сільському господарству й заходи проти них / За нове село. – 1930. – №4. – С.18–20.
- Курдюмов Н.В. Главнейшие насекомые, вредящие зерновым злакам в Средней и Южной России. – Полтава, 1913. – С.46–58.
- Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1898 год. – Полтава, 1898. – 246 с.
- Свод данных по статистическому описанию Полтавской губернии в 1900–1902 году. – Полтава, 1903. – 258 с.
- Свод данных по статистическому описанию Полтавской губернии в 1904 году. – Полтава, 1905. – 188 с.
- Труды Полтавской с.-х опытной станции. – Полтава, 1924, – С. 45-56.

Полтавський державний сільськогосподарський інститут

M.A. PISHCHALENKO

**ESTABLISHING TECHNIQUES OF CONTROL OVER WINTER- AND SPRING- WHEAT PESTS IN
THE POLTAVA REGION BETWEEN THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF
THE 20TH CENTURY**

Poltava State Agricultural Institute

S U M M A R Y

Physical, cultural-economic, and biological techniques of control over pests of winter and spring wheat crops are considered., over the period between the late 1800s and the early 1900s. Of physical methods of pest control, mechanical and chemical ones are studied in particular.